

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯТА ОТ УНГАРСКИЯ ЕЗИК (УЕ) ВЪРХУ ЕЗИКА НА ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ МАЛЦИНСТВА В УНГАРИЯ – ГЛОТОФАГИЯ

Вяра Найденова¹

Ключови думи: език на сръбското и хърватското национално малцинство в Унгария, глотофагия

Резюме: Езикът на определено национално малцинство, отделено от своята родина, се различава в редица отношения от езиковата норма и употреба в страната, в която този език функционира като национален. Подобна е и съдбата на езика на сръбското и хърватското малцинство в Унгария – неговият съвременен статус показва отклонения и колебания спрямо стандарта и нормата в съответните страни на произход. В езика на диаспората се наблюдава силна интерференция на всички езикови равнища, особено на лексикално и фразеологично ниво. Все повече емпирични доказателства, получени чрез теренни изследвания, подкрепят заключението, че езикът на сръбското и хърватското малцинство на територията на Унгария е подложен на процес на глотофагия.

INTERFERENCE OF THE HUNGARIAN LANGUAGE (HL) WITH THE LANGUAGE OF SOUTH SLAVIC MINORITIES IN HUNGARY – GLOTTOPHAGY

Keywords: language of the Serbian and Croatian national minorities in Hungary, glottophagy

Abstract: The language of a particular national minority separated from its homeland differs in a number of respects from the linguistic norm and usage in the country where that language functions as a national language. A similar situation can be observed in the language of the Serbian and Croatian minorities in Hungary, whose current status reveals deviations from the standard and linguistic norms prevailing in their respective homelands. The language of the diaspora is characterized by strong linguistic interference at all levels, particularly at the lexical and phraseological levels. A growing body of empirical evidence obtained through field research supports the conclusion that the language of the Serbian and Croatian minorities in Hungary is undergoing a process of glottophagy.

¹ Пловдивски университет Паисий Хилендарски, България

1. Увод

Сръбско говорещите на територията на две съседни държави – Унгария (и Румъния) представляват автохтонно национално малцинство, съществуващо в чужда държава и в коренно различна езикова среда. Всяка от двете горепосочени групи на сръбското национално малцинство се характеризира със специфични историко-политически, социално-икономически, културни и етнографски характеристики, които няма да бъдат разглеждани тук. Що се отнася до степента на проученост на народните езици на сръбското малцинство в двете гореспоменати съседни страни, сръбската диалектология може да се похвали с високо ниво на експертиза в тази област. Прегледът на основната литература за сръбските диалекти в Унгария показва значителен брой солидни диалектологични и ономастични микростудии (в настоящата работа ономастичната тематика не се разглежда) и няколко макростудии.

Първи към тази проблематика се обръща Александър Белич (1910). През втората половина на XX век Павле Ивич (1961–1962, 1966, 1994, 1998) провежда теренни проучвания и многократно съобщава за резултатите от тях, като определя мястото на говорите на сръбското и хърватското малцинство на територията на Унгария върху диалектоложките карти. Той акцентира на факта, че унгаризмите, възприети на територията на Войводина, имат различна съдба: някои с времето изчезват, други остават на ниво диалект, но пък и значителен брой заемки от УЕ, проникнали по линия на търговията и културно-цивилизационния обмен, но и през книжовния език, са се разпространили и в сръбските говори южно от Сава и Дунав (Ивич 1998: 154). Специално внимание на езика на сръбското малцинство посвещава диалектологът Предраг Степанович (1986, 1994, 2000, 2003). Приносът в изследването на сръбските диалекти в Унгария на П. Степанович, професор във Факултета по философия в Будапеща, е значителен, особено книгата му „Диалектите на сърбите в Унгария“ (2000). По време на своите експедиции той обхваща и най-голям домен с такива говори – около петдесет селища. Въз основа на събраните материали, на собствените си и на чужди разработки впоследствие той успява да изгради цялостна концепция по темата. Посветил се почти изцяло на нея, този сръбски диалектолог има огромна заслуга, защото в последния момент спасява скъпоценен материал, твърди Й. Йеркович (1996: 5–8). Все пак въпреки усилията на цитираните учени все още са останали неизследвани бели полета на голямата територия, населена със сърби и хървати в Унгария. По-съвременни изследвания (от началото на XXI век насам) са посветени на различни диалектологични и етнолингвистични особености на сърбите в Унгария (Милорадович 2004: 859–864, 2005: 299–314 и др.).

2. Истраживачки контекст и методолошки приступ

Най-често практикуваният метод от страна на диалектолозите както преди, така и днес, се състои в проучването и анкетирането на възможно най-възрастните жители, а те обикновено са без образование или с минимално количество години училищно обучение. Така че изследователите са ориентирани към селските среди, като при описанието на говорите на определени диаспори по правило се акцентира върху най-силно изразените особености на конкретния диалект, както и на сходствата и различията му спрямо актуалното състояние на езика в родината.

През последните неколку десетилетия (края на XX и началото на XXI в.) в резултат на значителните обществени и политически промени (войните и распадането на бивша Југославија, европејската интеграција и по-свободното мигрирање на населението) на големи територии от изследваниот район има подходящ терен за изследвањето на говорите на сѐрбите и хѐрватите в Унгарија. Освен това в светлината на глобалниот процес на урбанизација, кога селата опустиват и жителите им се насочват към по-големите градове, се регистрират неминуеми промени и в езика. До преди околу половин век диалектите са устојчиви лингвистични формировања, карактерни за затворените рурални среди с односително хомогенен език, което важи изобшчо за всяка страна. Ако набљуденијата се концентрират на условията в Унгарија, променените условия на живот налагаат значими промени и в езика основно благодарение на образователната система, вече обхванала дотогава неграмотните или полуграмотните селски жители по-ограничените ареали, населени сѐс сѐрби и хѐрвати. Този процес, како и демографското „сливање“ чрез смесени бракове, е елемент от стремеша към интеграција и естествена асимилација, смята А. Петкова Пападопулос (2015: 356) односно бѐлгарскиот етнос в Унгарија. Подобна констатација обаче важи и за разглежданите јужнославјански малцинства. Освен това близостта на градовете и икономическата неопходност налагаат значителна част от селското население всеки ден да пѐтува в града на работа и обратно – градски жители да се заврѐщат към селото. В тази насока спомагаат и благопријатните транспортни врѐзки, наситеността с техника и средства за масова комуникација, карактерни за сѐвременниот начин на живот. Вече почти са се заличили границите межу селската и градската среда и како бит, и како манталитет, и како езикова карактеристика. Особено силен урон на диалектите се нанася от страна на средствата за масова комуникација, които в моментата по влијание се степенуват така: телевизия, интернет, радио, вестници, по произход како от родината, така и от страната, кѐдето живеат – Унгарија. Естествено, всички тези фактори са повлияли и продѐлжуваат да влијат врѐху езика.

Според Ы. Ыеркович (1996) в Унгарија към края на XX в. живеат околу неколку хиљади сѐрби, които не са обединени в хомогенна общност, а са разпрѐснати на доста голяма територија, често на сѐвсем малки групи, така че представляват многу нисѐк процент от населението сред далеч по-многобројното унгарско обкрѐжување. Дѐржавата им предоставя обучение на мајчин език единствено в началното училище, а останалото обучение по специализираните предмети и в средното училище се води на унгарски. Употребата на матерниот език се свежда до семејниот крѐг и тјсна среда, което значи, че СЕ не се овладява в нужната степен, че няма прѐвостепенна роля и че е подложен на силна инвазија (или дори глотофагија) от обкрѐжувашиот го УЕ како официален дѐржавен език. Всичко това предплага, че в максимален процент вече малцинството е сѐставено от билингви.

Освен това описанијата на сѐвременните народни говори до известна степен остават извѐн вниманието на учениите или са с второстепенно значење и/или се преплитат с критериите, разработени за т. нар. урбанистична диалектологија. С този научен клон се занимава тѐврде малѐк број учени, предимно в теоретична насока, а малцина анализираат и ограничени райони или отделни селища. Най-широка теоретична рамка с оглед на сѐрбските условия предлага Д. Шкилян (1980: 952–963). Неговиот термин односно процесите, протичащи в диалектите, е „преход от хори-

зонтална към вертикална стратификация на езика“, което според него напълно съответства на процесите на промяна от хоризонтална стратификация на селската среда към вертикалната стратификация на урбанистичното общество. Така че при днешното проучване на народните говори императивът е от традиционна диалектология (диалектна география) да се премине към урбанистична диалектология, каквато е препоръката и на Й. Йеркович (1996: 6–8), като според него трябва да се уважават данните и резултатите, установени от лингвистиката, но и постигнати въз основа на интердисциплинарния принцип.

3. Унгарска језичка интерференција и глотофагија

Како вече отбелязахме, сръбският и хърватският книжовен език на равнище система, в рамките на страните, където е официален, не търпят решаващо влияние от страна на УЕ, камо ли да са подложени на асимилативни тенденции. Не така обаче стоят нещата по отношение на регионалните говори в съседство с унгарската езикова територия и особено при специфичния имигрантски език на малцинствените общности от сърби и хървати, живеещи в Унгария – език застарял и изгубил пряката си връзка с актуалните промени на матерния език в родината. Техният език като език на национални малцинства в рамките на страна с друг официален език се превръща в един вид „Langue collective“, придобил социален характер. Откъснат от родината, той неминуемо и постоянно ще обогатява, за да не изостава от съвременните условия, изконния си лексикален фонд с нови заемки, но от доминиращия език. Освен това ще търпи от УЕ известни (до видими) изменения – фонетични и словообразователни, но и при някои синтактико-граматически конструкции и категории като словореда, рекцията на глаголите, до замествания на типични словосъчетания с изрази, буквално преведени от УЕ и т.н. В речника на унгарските заемки от Л. Хадрович (1986) са отбелязани само тези от тях, познати на по-голяма сърбохърватска езикова територия в рамките на Югославия. Но голяма част най-вече от по-новите заемки от последните 30–40 години, употребяващи се в по-ограничените области на сръбските и хърватските диалекти в Унгария, не са намерили място в този речник.

Известен факт е, че днес в Унгария има твърде малко сърби (между четири и пет хиляди души). Те не са концентрирани на едно място, а са разпръснати на широка територия, в над десет селища. При тези обстоятелства е разбираемо, че доминантният унгарски език потиска езика на немногочисленото сръбско малцинство. Така че дори ако се прилагат сериозни усилия, достойни за уважение, майчиният език да оцелее, да се запази и развива, реализацията на подобна цел е съпроводена с доста трудности. Такива стремежи съществуват у интелектуалците и хората, в чиито професионални задължения влиза грижата за родния език, но всички те, почти без изключение, са двуезични личности, при които първи език не е матерният, а унгарският.

4. Лексичка и граматичка интерференција

В най-ново време, когато представителите на сръбската народност в Унгария добре владеят езика на страната, а в някои случаи дори по-добре от матерния, се извършва един твърде показателен процес: от узуса и от различни специализирани

сфери (Маркович 2018: 185–196 – в лозарството и винарството, Мудри 2014: 191–194 – в растениевџдството и др.) от УЕ нахлува мощен поток на лексикално равнище. Характерното е, че тези лексеми в преобладаващия број случаи не се подлагат на никакви трансформации – нито във фонетичен или морфологичен, нито в граматичен аспект. Вследствие на това настъпва крайно неудобна смесица и объркване, своеобразен „език коктейл“ по определението на И. Мокутер (1986) от типа на следниот дијалог на две съвременни момичета од сърбо/хрватска народност, живејќи во Унгарија, проведен на буневачко-унгарски:

М. : *A 'el, Kato, 'oćemo l'mi sutra doći raditi na terület vajno u téesz?*

К. : *Ja sam za sutra iskala szabadnap od našeg üzemegység- vezetova, a ni elnek se ne srđi ako odeš dikad elintézni niki hivatalos ügy.*

М. : *Zbilja, Kato, i meni bi tribalo otić u tanács elintézni niki hivatalos ügy. Juće mi don'o mali birov idézés u kojem stoji da imam lemarádasa u plaćanju porcije. Ja – lemarádasa? Ta sigurno imam i túlfizetése.*

К. : *Pa, onda, eto, ja i prikosutra moram ostat kod kuće el će nam salitovati svinje.*

/Примерџт е од Л. Мандич, учител во Качмар /Katymar/.

Дијалогџт може би нарочно е пренаситен со унгарски лексикални заемки, но тој е јрка илустрација на една все по-засилваща се тенденција во речта на широки слоеве од по-необразовани претставители на народноста, предимно селски жители. Иследвањата на местна почва покажуваат, че малцинството днес все повеќе си служи со неадаптирани унгаризми и нај-многу със специјализирани термини од сферата на државните институции и функциите им во општествено-икономическиот живот и во политиката, новите стопански отрасли, професии, технички средства, уреди и стоки, модерната наука и транспорт, кулинаријата, облеклото, модата и т.н. Тој така разпространен процес е предмет на дипломната работа на студента филолог Ж. Горјанац (1985), којто дава следните примери на местен сантовачки шокачки дијалект:

- *Danas su škulska dica bila u egeseghazu kod vedönenike da je priglede.*

- *Prije je bać- Šanjika Šuster držo hernjoka pa su mu pravile svilu.*

- *Juće saru u dućanu kupila tri meltartoke /meltartova/.*

- *U nedilju smo bili na paje gledat fodbal, pa su skoro natukli biroku jel nije bio sasvim pravedan.*

- *Sutra će u sekhazu biti düleş. Elnök ce divanit.*

- *Da ti pravo kažem, nemam bas mnogo hasne od tih hizova.*

Претставените примери илустрираат една специфична пројава на вплитане на думи и изрази, лексикално неасимилирани, директно привнесени од УЕ, без да се преведени со местни, родни во текст, којто априори треба да бџде на срџбски како език на срџбското малцинство во Унгарија. Исползвани са граматични конструкции од приемащия език (ПЕ), но липсва лексикално адаптирање. **Во резултат на масовото прониквање на унгарски думи од ежедневиот живот, както и од административната и икономическа сфера, езикџт на тоа малцинство постепено, но стабилно и непрекџснато е подложен на глотофагија, езикова асимилација, поглџщане од страна на доминиращия език** (од гр. – γλώσσα и φαγοσ), но все опче не (докога?) и на лингвцид (убијство на езика) – термините са на Гилад Цукерман.

Всичко това е доказателство, че за носителя на билингвизма е характерно лесното преминаване от единия език на другия даже в рамките на дадено изречение. Именно в неговата реч се проявява интерференцията от страна на унгарския, точно той активно осъществява „трансфера“ на думи и речеви модели от изходния език (ИЕ) – в случая унгарския – към родния в качеството на приемащ език (ПЕ), в рамките на собственото си езиково съзнание, на собствената си езикова личност. Това се осъществява без особени трудности при условие, че малцинството не живее изолирано и затворено, а се движи и функционира сред представители на езика на страната. Новата дума заедно със самото понятие или предмет, явление, който тя назовава (денотата), веднъж усвоена от един конкретен представител на малцинството, с негова помощ чрез комуникацията прониква в целия езиков колектив. Дали новата дума ще се задържи, ще остане ли основа за обозначаване на понятието, зависи от наличието в ПЕ, вече доста наситен с чуждици, на изконна дума синоним, от честотата на употребата, от принадлежността ѝ към ежедневната разговорна лексика. В самите сръбски диалекти, както се вижда от примерите, се набелязва тенденцията новозаетото да се запазва в първоначалния си вид и форма, (почти) без адаптация.

Освен на лексикално равнище в езика на сръбското малцинство в Унгария са забелязани още редица, вече граматически деформации, под влияние на УЕ. Пример е разколебането чрез унгарски обороти на изразяването на посесивността и квалификацията, което в книжовните сръбски (СЕ) и хърватски език (ХЕ) се постига чрез несъгласувано определение в родителен падеж, с предлога с и творителен падеж на съществителното, с добавяне на кратки дателни местоимения (Арсениевич 2003: 67–78). Същият автор, вече на по-късен етап, установява подобни резултати от силните и всеобхватни интерферентни процеси (с краен резултат – глотофагията) и в преводаческата практика (Арсениевич 2006: 419–426), комуникацията и като цяло в езика на диаспората въз основа на билингвизма (Арсениевич 2012: 369–381).

Все пак съществуват и слаби усилия за славянизирание на част от масово възприетите заемки. Обаче броят на пригодените (напълно интегрираните) и на хибридните, полуприспособени думи, местни заемки (със статус на т. нар. „компромисни реплики“ – термин на Р. Филипович (1986) е значително по-малък. Такива са както по-стари заемки с голямо разпространение по цялата тогавашна югославска територия: *birov* (*bíró*), *hasna* (*haszon*), така и по-новите: *elnek* (*elnök*), *hernjoka* (*hernyő*), *meltartoka*, *meltartov* (*melltartó*), *biroka*, *birov* (*bíró*) – съдия, *hišov* (*hízó*) – председател, *uzemvezetov* (*üzemvezető*) – гъсеница, *salitovati* (*szállít*) и т.н., които са частично или напълно приспособени към системата на сърбохърватски чрез познатите афикси и форманти. При съществителни имена от мъжки род е наличен отново формантът **-ов**, който е с по-голяма честота и при старите, и при новите (локални) заемки, докато формантът **-ка** (за съществителни, които се оформят в женски род) е особено продуктивен в Сантов, а в останалите райони се употребява по-рядко. За локалната интеграция на унгаризми често се среща суфиксът **-ица**, чрез който възприетата дума от унгарски (без родови признаци) придобива морфологичната характеристика на дума от женски род: *titkarica* – (*titkár*, *titkárnök*) секретар/ка, *elnekica* (*elnök*, *elnöknő*); *fodrasica* (*fodrász*, *fodrásnő*) – фризьор/ка, в селището Мартинци (Felsőszentmárton), а в Сепдахел (Tótszerdahely): *penztarosiца* (*pénztáros*, *pénztárosnő*) и др.

Единствената заемка глагол от примерите *salitovati* е приспособен отново по познатия начин – с помощта на славянски суфикс **-ова-** за образување на глаголи от несвршен вид и инфинитивни форманти **-ти**. По този начин и модел се извършва интеграцията и на други глаголи, като доста разпространения: *njerovati* (*nyer*). В кайкавските села с хърватско и словенско население на Помурие вместо **-ова-** се среща **-ува-**, както и в Сердахел: *tenjestuvati* (*tenyeszt*) – заглаждам, *simituvati* (*simit*) – отглеждам (примерите са от И. Мокутер 1986).

И. Ньомаркай (1989) посвещава голям дял от книгата си на анализи върху образуването на сърбохърватски неологизми в научната и специалната терминология, след спогодбата от 1868 г. (последният период от унгарско-сръбската и унгарско-хърватската държавна общност). Обработил е новосъздадени названия, термини из областта на просветата, управлението, правосъдието, военното дело, пощенските и железопътните услуги, ексцерпирани от законодателни актове, правилници по ресори, наредби, някои от които превод от унгарски на сърбохърватски. Много от неологизмите от този период са били смятани от езиковеди (например от германския лингвист М. Рамелмайер (1975) за немски калки. Заслугата на И. Ньомаркай е, че пръв доказва по убедителен начин, че повечето хърватски неологизми са създадени по унгарски, а не по немски модел. Очевидна е приликата в структурата на сложни думи като *szépirás* – *krasopis*, *testgyakorlat* (неологизъм от Л. Кошут) – *tjelovježba*, *tanszék* – *učiteljska stolica*, което по-късно бива заменено от международното *katedra*. И други неологизми, появили се по унгарски модел, не са се запазили и са отстъпили място на международни думи или изрази. Но днес все още се употребяват активно в ХЕ: *dionica* (*részvény*) и дериватите ѝ *dionički*, *dioničarski* (акционерен) в двучленните синтагми: *dioničarsko društvo* (акционерно дружество) от унг. *részvénytársulat* / *részvénytársaság*.

Освен немското влияние при създаването на военна терминология (Тьолгеши 2009: 500–506) в ХЕ се констатира и силна унгарска струя. По унгарски модел са образувани названията на чиновите и на повече от 40 вида изрази с военна тематика: *časník* – *tiszt* / *offizier* /, *satnja* – *század* / *Kompanie* /, *ophodnja* – *járőr* / *Patrull* /, *zapovjednik* – *parancsnok* / *Kommandant* / и т.н. В югославска армия отпреди разпадането на Югославия обаче се употребяват международните термини: *oficir*, *komandant*, *patrola* и др. Според И. Ньомаркай думите *domobranstvo*, *domobran* се извеждат пряко от унгарските *honvéd*, *honvédség*, а не – както смята М. Рамелмайер (1975) – по немски образец. Авторът дава примери и за названия из областта на пощенското дело и железниците, създадени според унгарските думи: *brzobjav* (*sürgöny*) – телеграма, запазено и до днес. Двучленните изрази по-късно били заменени с по-подходящи неологизми: *železnički put* / *vasút* е изтласкано от *železnica* / железница.

В речта на интелигенцията на сръбската и хърватската малцинствена общност в Унгария се избягва вплитането на унгарски лексеми, на индивидуални и локални заемки. Но все повече се появяват различни калки (дословни, буквални преводи) на унгарски изрази и особено на специализирани термини, най-вече по вестниците и другите публикации: *Ukraj puta dječaci i djevojčice беру i i čokorima* (*kitama*) *nose visibabe i zvončice*. (Narodne novine, 09.05.1985).

Грешки от такъв род, които не би трябвало да се допускат, особено в текстове, предназначени за учебни нужди като учебници, помагала, обаче се срещат дори и

там. Показателна е например употребата на собствени имена (лични и географски) в унгарския им вариант: *Praga, Bukarešt, Brema, Drezda, Vistula* вместо *Prag, Bukurešt, Bremen, Drezden, Visla*, в печатни издания (вестници, списания) и по частни радиостанции, излъчвани частично на сръбски и на хърватски език.

5. Дискусија

За характеризирање на по-нататъшното развитие на езика на сръбското малцинство на територията на Унгарија (и на Румъния – по Милорадович 2010: 279) е подходящо да се вклучи понятието хетеротропия, т.е. насочеността на езиковото развитие в различни посоки, както и концепцията за хетерохтонна асимилация в рамките на процеса на глотофагия, т.е. изчезването на един език в условията на съществуване на чужда територия.

Рецесивното население обикновено е подложено на процеса на глотофагия: матерният език се поддържа в тесен семеен кръг, което обаче трябва да се разглежда в светлината на значителното увеличение на броя на смесените бракове в последно време. Този процес на „поглъщане“, претопяване на езика е резултат преди всичко от действието на извънезикови фактори, като например разслоението на селското население и неговата ускорена урбанизация през XX и XXI век. Нормата на доминиращия език и узусът неизбежно чрез образователните институции и средствата за масово осведомяване се налагат като основа на общуване, както за доминантното, така и за рецесивното население. Процесът на глотофагия се подсилва и от други фактори, например от това, че представителите на сръбското малцинство не са хомогенизирани в пространствен смисъл – трябва да се има предвид и тяхната регионална разпръснатост.

Що се отнася до проблемите на съвременната функционална комуникация, има все повече доказателства за тезата, че тече активен процес на изчезване на малцинствения език, или по-скоро – на замяната му с доминиращия език. Този тип езикова интеграция е социално обусловен и показва дълбока и силна връзка между социалните и езиковите промени. Крайният резултат е постепенното, но категорично изместване на матерния език от доминиращия език в огромен брой комуникативни ситуации, което е и начин за индивида, принадлежащ към малцинствена етническа група, да укрепи позицията си в обществото.

6. Закljučак

Така че езикът на определено национално малцинство, отделено от родината, се различава по редица детайли от нормата и узуса в страната, където е национален език. Подобна е и съдбата на езика на сръбското и хърватското малцинство в Унгарија – съвременният му статус показва разколебаване спрямо стандарта и нормата в родната страна. В езика на диаспората е налична мощна интерферентна струя на всички езикови равнища, особено лексикалното и фразеологичното. Все повечето емпирични доказателства, представени от теренни проучвания, са в подкрепа на констатацията, че езикът на сръбското и хърватското малцинство на територията на Унгарија е подложен на глотофагия.

Литература

- Арсениевич 2003: Арсенијевић, Н. Исказивање посесије и квалifikације у језику мађарско/српских двојезичних особа. // *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 46 (1), Novi Sad, 2003, 67–78.
- Арсениевич 2006: Арсенијевић, Н. Мађарско–српска бикултуралност и билингвалност – прилог проучавању интерферентних појава у преводилачком контакту. // *Susret kultura: Zbornik radova № 1*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2006, 419–426.
- Арсениевич 2012: Арсенијевић, Н. Употреба српског језика у дијаспори: нека запажања у српскомађарском билингвизму. // VI Међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност* (28–29.X.2011). Kragujevac: FILUM, Univerzitet u Kragujevcu, 369–381.
- Белич 1910: Белић, Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште. // *Босанска вила*. XXV (1910), 68–69.
- Ивич 1961–1962: Ивић, П. Прилог реконструкцији предмиграционе дијалекатске слике српскохрватске језичке области. // Зборник за филологију и лингвистику, IV-V. Нови Сад: Матица српска, 1961–1962, 117–130.
- Ивич 1966: Ivić, P. O srpskom govoru i selu Lovri. // *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. XII, № 1–4. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1966, 191–201.
- Ивич 1994: Ивић, П. *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Прва књига: Општа разматрања и штокавско наречје. Ср. Карловци-Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- Ивич 1998: Ивић, П. *Целокупна дела VIII. Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци-Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998.
- Јеркович 1996: Јерковић, Ј. Данашњи оквири истраживања говора Срба у Мађарској. // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXIV. Нови Сад, 1996, 5–10.
- Маркович 2018: Марковић, Бр. Германизми и хунгаризми у виноградарској лексици. // *Исходишта. Originations*. № 4. IV међународни научни скуп „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима“. Филозофски факултет Универзитета у Нишу (13–15.10.2017.). Темишвар-Ниш, 2018, 185–196.
- Милорадович 2004: Милорадовић С. Прилог дијалектолошким истраживањима Павла Ивића у српској дијаспори у Мађарској. // *Живот и дело академика Павла Ивића*. Нови Сад: Матица српска; Нови Сад: Филозофски факултет; Суботица: Градска библиотека; Београд: Народна библиотека, 2004, 681–692.
- Милорадович 2004а: Милорадовић С. Српска етнолингвистичка популација у Мађарској: нека запажања. // *Теме XXVIII/2*, Ниш: Универзитет у Нишу, 2004, 859–864.
- Милорадович 2005: Милорадовић С. Дијалектолошка и етнолингвистичка проучавања српске мањине. // Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и средњој Европи (зборник радова са научног скупа одржаног 26–29. новембра 2003 – САНУ: Научни скупови ЦИКС [Одсек друштвених наука САНУ], 25. том, Међуресорни одбор за проучавање националних мањина и људских права. Београд: Српска академија наука и уметности, 2005, 299–314.
- Милорадович 2010: Милорадовић С. Глотофагија и процеси језичке интеграције: српска мањина у Мађарској и Румунији. // Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу. Косовска Митровица, 2010, 277–283.
- Мокутер 1986: Мокутер, Ив. *Нови мађарски утицаји на језик Срба и Хрвата у Мађарској*. Сомбатхеј: Карој Гадањ, 1986.
- Мудри 2014: Мудри, Ал. Хунгаризми у ратарској и повртарској лексици код Русина у Војводини. // *Fiatat Slavistk Budapesti Nemzetkzi Konferencija III* (3th Conference for Young Slavists in Budapest), Eötvös Loránd University, Будапешта, 2014, 191–194.

- Ньомаркай 1989: Nyomarkay, Ist. *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Будапешта: Akadémiai Kiadó, 1989.
- Петкова Пападопулос 2015: Петкова Пападопулос, А. Съвременни процеси и явления сред българите в Унгария от гледна точка етническата идентичност и съхранението ѝ. // *Научни перспективи на съвременната българистика*. Материали от международната конференция по случай 60 години от основаването на специалност „Българска филология“ в университета „Лоранд Йотвьош“. Будапешта, 2015, 356–361.
- Рамелмайер 1975: Rammelmeyer, M. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen* : Beitr. z. Lexikologie u. Wortbildung, серия: Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen: Reihe 3, Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik; Bd. 23. Wiesbaden: F. Steiner, 1975.
- Степанович 1986: Stepanovic, Pr. *A taxomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary. The štokavian Dialect*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- Степанович 1994: Stepanović, Pr. *Govori Srba i Hrvata u Mađarskoj*. Beograd: Dečje novine – Matica Srpska – Vukova zadužbina, 1994.
- Степанович 2000: Степановић, Пр. *Говори Срба у Мађарској. Самоуправа Срба у Мађарској*. Будимпешта: Comp Press. 2000.
- Степанович 2003: Степановић, Пр. О говорима Срба у Мађарској // Друштвене науке о Србима у Мађарској. Самоуправа Срба у Мађарској. Зборник радова са округлог стола одржаног 6–8. децембра 1998. Београд: САНУ, Будимпешта: Comp Press, 2003.
- Тьолгеши 2009: Tölgyesi, T. *Vojenské výrazy přejaté z němčiny v českém, slovenském a maďarském jazyce*. // *Varia XVI*. Ondrejovič, Slavomír (ed.). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV. 2009, 500–506.
- Филипович 1986: Filipović, R. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU – Školska knjiga, 1986.
- Хадрович 1986: Hadrović, L. *Mađarski elementi u srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti: NIRO Misao, 1986.
- Шкилян 1980: Škiljan, D., *Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika*. // *Naše teme*, 6/1980. Zagreb: JAZU, Institut za jezik. 1980, 952–963.